

Alueellisten toimeentuloerojen monimuotoisuus Suomessa 1995–2005

MIKKO NIEMELÄ

Johdanto

Hyvinvoinnin alueelliset aspektit ovat perinteisesti olleet keskeisiä suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Alueiden välisten hyvinvointierojen kaventuminen olikin kaikkein nopeinta juuri hyvinvointivaltion suurimmalla rakennuskaudella 1960- ja 1970-luvulla. Aluenäkökulma on yhä edelleen keskeisellä sijalla esimerkiksi köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisissa toimintasuunnitelmissa (Köyhyyden ja ..., 2001 & 2003). Lisäksi 1990-luvulla toteutettujen keskushallinnon uudistamishankkeiden ja Euroopan unionin rakennerahasto-ohjelmien myötä aluehallinnon ja seudullisten tekijöiden rooli hyvinvointipolitiikan toteutuksessa ja toimeenpanossa on huomattavasti kasvanut. Samalla seutuistumisesta ja alueellistamisesta on kasvavassa määrin tullut aluepolitiikan ytimiä (esim. Alueellinen ..., 2000; Rieppula 2004).

1990-luvun alun taloudellinen taantuma ja laman jälkeinen nopean taloudellisen kasvun aika vuosikymmenen lopulla virittivät muun eriarvoisuustutkimuksen ohella kiinnostusta myös alueiden välisiin eroihin. Valtaosa viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana julkaistusta alueiden välisiin toimeentuloeroihin keskittyvistä tutkimuksista käsittelee hyvinvointia tulojen näkökulmasta (ks. taulukko 1). Suuria alueagregaatteja tarkasteltaessa (esim. suuralue, lääni) alueiden väliset tuloerot kaventuivat 1990-luvun lamavuosiin asti (esim. Haataja 1997; Loikkanen & al. 1998). Sen sijaan lamasta toipuminen käänsi aluekehityksen suunnan, kun vahvat vientiteollisuusvaltaiset talousalueet alkoivat elpyä muita nopeammin. Tämä johti alueiden välisten toimeentuloerojen kasvuun (esim. Haataja 1997; Kangasharju & al. 1999; Menestys ..., 1999; Riihelä & Sullström 2001).

Tutkimustulosten mukaan selkeästi korkein tuloero on pääkaupunkiseudulla. Pääkaupunkiseudun ja myös muun Etelä-Suomen merkitys taloudellisen eriarvoisuuden kehityksessä onkin ollut kaikkein suurin (esim. Riihelä & Sullström 2001). Myös taajama-asteen mukaisesti tuloilla mitattu eriarvoisuus on pitkällä aikavälillä supistunut (Loikkanen & al. 2000). Tästä huolimatta alueiden välisissä tulotasoissa on edelleen havaittavissa merkittäviä eroja. Kuntatyyppien välillä on puolestaan selkeä kahtiajako kaupunkiin ja maaseutuun: harvaan asutulla maaseudulla tuloero on huomattavasti matalampi kuin kaupungeissa ja kaupunkien läheisellä maaseudulla (Heikkilä & al. 2002).

Kuva taloudellisen huono-osaisuuden alueellisesta paikantumisesta on yhteneväinen edellä kuvatun taloudellisen eriarvoisuuden alueellisen paikantumisen kanssa. Määrällisesti köyhyys paikantuu väestömäärältään suurille alueille, Etelä-Suomeen ja kaupunkeihin (esim. Heikkilä 1990; Kangas & Ritakallio 2003). Lisäksi alueiden väliset pienituloisuuserot olivat vuonna 2001 selvästi tasaisemmat kuin 35 vuotta aiemmin (Niemi 2003). Alueiden välisten erojen kaventumisesta huolimatta suurimmat pienituloisuusriskit ovat edelleen Pohjois- ja Väli-Suomessa (ks. Haataja 1997; Riihelä & Sullström 2001; Niemi 2007). Lisäksi taajama- tai kaupunkimaisuusasteen mukaan suurimmat pienituloisuusasteet ovat syrjäisellä maaseudulla ja pienimmät kasvavissa, osaamisintensiivisissä esikaupungeissa (Viljanen 2001).

Tutkimuksissa, joissa alueellisia toimeentuloeroja on tarkasteltu tulojen lisäksi myös muilla hyvinvointi-indikaattoreilla, on päädytty havaintoon, että kuva taloudellisen huono-osaisuuden alueellisista eroista on huomattavasti monivaihteisempi. Pienituloisuuseroista poiketen aluei-

Taulukko 1. Alueiden väliset toimeentuloerot aiempien tutkimusten valossa					
	Alueiden välinen eriarvoisuus	Taloudellinen huono-osaisuus			
Alueellisen jaon luokittelu	Tulonjaossa	Tulo	Kulutus	Toimeentulotuen asiakkuus	Kokemus
Suuralue NUTS2	<ul style="list-style-type: none"> erot kaventuivat 1960-luvulta 1990-luvun puoliväliin erot alkoivat kasvaa 1990-luvun puolivälin jälkeen pääkaupunkiseudun ja muun Etelä-Suomen merkitys suurin 	<ul style="list-style-type: none"> erot kaventuneet pitkällä aikavälillä korkeimmat riskit Pohjois- ja Väli-Suomessa 	<ul style="list-style-type: none"> erot kasvaneet yli ajan korkeimmat riskit Pohjois- ja Väli-Suomessa 		
Kuntatyyppi Taajama-aste Kaupunkimaisuus	<ul style="list-style-type: none"> erot supistuneet pitkällä aikavälillä maaseutu-kaupunki-kahtiajako: harvaan asutulla maaseudulla matalin tulotaso 	<ul style="list-style-type: none"> Pienet tulot maaseutumaisen alueiden, etenkin syrjäisen maaseudun ominaisuus 		<ul style="list-style-type: none"> tyypillistä etenkin kaupunkimaisille kunnille 	<ul style="list-style-type: none"> Niukkuuden kokemisen riski suurin kaupungeissa
Tutkimuksia	Loikkanen & al. 1998 & 2000; Haataja 1997; Heikkilä & al. 2002	Haataja 1997; Riihelä & Sullström 2001; Viljanen 2001	Niemelä 2003	Kainulainen & al. 2001; Viljanen 2001	Heikkilä & al. 2002

den väliset pienimenoisuuserot ovat kasvaneet yli ajan. 1960-luvun lopulla alueiden välisissä pienimenoisuusasteissa ei ollut juuri eroja, mutta vuoteen 2001 mennessä erot kasvoivat siten, että Pohjois- ja Väli-Suomessa vähän kuluttavien osuus väestöstä oli selvästi suurempi kuin Etelä-Suomessa (Niemelä 2003). Lisäksi subjektiivisen niukkuuden kokeminen on todennäköisempää kaupungeissa kuin harvaan asutulla maaseudulla tai kaupunkien läheisellä maaseudulla (Heikkilä & al. 2002). Myös toimeentulotuen asiakkuus on tyypillistä kaupunkimaisissa kunnissa (Heikkilä 1990; Kainulainen & al. 2001; Viljanen 2001). On tosin huomattava, että toimeentulotuen myöntämisperusteet vaihtelevat jossakin määrin kuntakohtaisesti (ks. esim. Ukkola-Kettula 2000). Lisäksi ihmisten käyttäytyminen ja asennoituminen toimeentulotuen hakemiseen voivat vaihdella alueellisesti.

Havaittuja eroja eri toimeentulomittojen välillä voidaan selittää esimerkiksi sillä, että kotitalouksien tulotasoä tutkittaessa ei ole otettu huomioon elinkustannusten alueellista vaihtelua. Kaupungeissa asuvien korkeampi tulotaso ei välttämättä takaa parempaa elintasoä kaupunkien korkeampien elinkustannusten vuoksi (Heikkilä &

al. 2002, 53). Alueiden väliset asumiskustannuserot ovat merkittävin osatekijä elinkustannuseroja tarkasteltaessa. Tutkimustulosten mukaan asumiskustannusten huomioon ottaminen tasoittaa selvästi alueiden välisiä tuloeroja (ks. Hyypiä & Tuominen 1994; Lyytikäinen & Lönnqvist 2005; Niemelä 2005 & 2007). Erityisesti pääkaupunkiseudun korkeat asumismenot vaikuttavat kotitalouksien toimeentuloon ja ylipäänsä asumismenojen huomioon ottaminen kaventaa erityisesti kaupunkimaisien ja maaseutumaisien kuntien välisiä toimeentuloeroja. Asumiskustannusten alueellisia toimeentuloeroja tasoittava vaikutus on voimistunut 1990-luvun alusta lähtien (Niemelä 2007).

Näin ollen kaupunkien korkeammat elinkustannukset saattavat selittää eri mittareiden antamaa kuvaa alueellisista hyvinvointieroista. Kaupunkimaisiin ja maaseutumaisiin olosuhteisiin saattaa lisäksi sisältyä toisistaan poikkeava perusta taloudelliselle toiminnalle ja huono-osaisuuden muodoille. Korkeiden elinkustannusten vuoksi kaupungeissa joudutaan turvautumaan enemmän toimeentulotukeen. Tämä puolestaan saattaa olla yhteydessä subjektiiviseen niukkuuden kokemiseen. Sen sijaan pienituloisuus voidaan liittää

maaseudun perinteiseen elämäntapaan. Toisaalta kotitalouksien toimeentulon kannalta luonnonresurssien hyödyntäminen ja matalammat elinkustannukset kompensoivat maaseudun matalampaa tulotasoa suhteessa kaupunkiin ja kaupunkien läheisiin taajamiin.

Tutkimusasetelma

Alueellisten toimeentuloerojen tutkimuksella ei ole Suomessa kovinkaan mittavaa perinnettä. Edellä esitellyistä 1990- ja 2000-luvulla julkaistua tutkimuksista valtaosa on keskittynyt tuloerojen ja pienituloisuuden alueellisiin eroihin. Tutkimukset, joissa tulojen lisäksi olisi tarkasteltu myös muita taloudellisen hyvinvoinnin osa-alueita, ovat harvinaisia¹ (ks. esim. Viljanen 2001; Heikkilä & al. 2002; Blomgren 2005). Vielä harvinaisempia ovat tutkimukset, joissa olisi tarkasteltu hyvinvoinnin eri osa-alueiden ajassa tapahtuneita muutoksia alueellisesta näkökulmasta. Alueellisten toimeentuloerojen trenditarkastelut ovat painottuneet erityisesti tulo- ja kulutuserojen tarkasteluun ja näidenkin tutkimuksien ajallinen jänne päättyy 2000-luvun vaihteeseen (esim. Kangasharju & al. 1999; Loikkanen & al. 2000; Riihelä & Sullström 2001). Näin ollen aiemmissa tutkimuksissa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota alueellisen huono-osaisuuden monimuotoisuuden ajassa tapahtuneisiin muutoksiin. Lisäksi siitä, millä tavoin alueelliset hyvinvointierot ovat kehittyneet 2000-luvun alussa, on toistaiseksi olemassa varsin niukasti tutkimusaineistoa.

Seuraavaksi tutkitaan taloudellisen hyvinvoinnin alueellisten erojen kehitystä vuodesta 1995 vuoteen 2005. Vaikka kymmenen vuoden aikajänne ei ole kovinkaan pitkä, se on erityisen kiintoisa alueellisten toimeentuloerojen näkökulmasta. Aiempien tutkimusten mukaan eriarvoisuus on yleisesti ottaen kasvanut nimenomaan 1990-luvun puolivälistä alkaen ja sama kehitys

on tapahtunut myös alueellisella tasolla. Alueelliset toimeentuloerot kasvoivat 1990-luvun lopulla (esim. Kangasharju & al. 1999; Menestys ..., 1999; Sullström & Riihelä 2001). On kiinnostavaa tietää, millä tavoin kehitys on jatkunut 2000-luvun puolella. Tulojen lisäksi tässä tutkimuksessa lähestytään taloudellista hyvinvointia monilotteisesti tarkastelemalla pienituloisuuden, toimeentulotuen asiakkuuden ja subjektiivisen köyhyyden alueellista paikantumista. Näin ollen tarkastelunäkökulma mahdollistaa laaja-alaisen katsauksen alueellisten hyvinvointierojen kehitykseen vuosituhanen vaihteen molemmin puolin.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineistoina ovat Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella vuosina 1995, 2000 ja 2005 kerätyt kyselytutkimukset (ks. Kangas & Ritakallio 1996 & 2003). Aineistot ovat poikkeileikkausaineistoja, joiden otokset muodostettiin satunnaisotannalla 18–70-vuotiaasta suomenkielisestä väestöstä. Vuoden 1995 kyselyn otos oli 3 000 henkeä ja sen efektiivinen vastausprosentti oli 65. Vuosien 2000 ja 2005 kyselyt ovat vuoden 1995 kyselyn toisintoja, joissa säilytettiin vertailukelpoisuus vuoden 1995 lomakkeeseen. Molempien kyselyiden otokset olivat 4 001 henkeä ja efektiivinen vastausprosentti oli 61 vuonna 2000 ja 63 vuonna 2005. Aineistoihin sisältyvät painokertoimet on estimoitu iän ja sukupuolen mukaan. Tulokset raportoidaan painotetulla aineistolla. Näin ollen kahden muuttujan välisille yhteyksille ei suoriteta tilastollista testausta.

Alueellisia toimeentuloeroja tarkastellaan läänijaon mukaisten alueaggregaattien ja kunnan kaupunkimaisuuden mukaan. Läänijaon mukaan alueellinen tarkastelu suoritetaan neljän alueen mukaisesti: Pohjois-Suomen (Lapin ja Oulun läänin), Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä-Suomen. Ahvenanmaan maakunta jätettiin tarkastelun ulkopuolelle tapausten lukumäärän vähäisyyden vuoksi. Kunnan kaupunkimaisuutta tarkastellaan kolmiluokkaisella muuttujalla, jossa ensimmäisen ryhmän muodostavat maaseudulla tai pienessä taajamassa (500–1 000 asukasta) asuvat, toisen ryhmän muodostavat pienessä maaseutu-kaupungissa (1 000–19 000 asukasta) tai keskikokoisessa kaupungissa (20 000–49 000 asukasta) asuvat, ja kolmannen ryhmän muodostavat ne, jotka asuvat yli 50 000 asukkaan kaupungissa.

1. Tämä koskee erityisesti väestötutkimusaineistoihin, kuten Tilastokeskuksen elinolotutkimukseen tai muihin väestökyselyihin perustuvia tutkimuksia. Sen sijaan kuntatason viranomaisrekistereihin pohjautuviin tilastoaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa on tarkasteltu myös hyvinvoinnin muita puolia. Tässä tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu kuitenkin pääosin väestökyselyiden antamiin tuloksiin (keskustelua eri aineistoista alueellisten hyvinvointierojen osalta, ks. Kääriäinen 2003).

Taulukossa 2 on esitetty tutkimuksessa käytettävät taloudellisen hyvinvoinnin mittarit. Kuten sosiaalitieteellisessä hyvinvointitutkimuksessa yleensä mitataan taloudellista hyvinvointia sen negaation eli hyvinvoinnin puutteiden näkökulmasta. Taloudellisten resurssien vähäisyyttä tarkastellaan pienituloisuuden näkökulmasta. Aineiston tulotiedot perustuvat haastattelutietoihin ja mitaavat kotitalouden kuukausittaisia käytettävissä olevia tuloja. Kotitaloudet tehdään vertailukelpoiksi jakamalla kotitalouden tulot kussakin tapauksessa kotitalouden kulutusyksikkökertoimella. Tässä tutkimuksessa käytetään OECD:n skaalaa, joka kuuluu luokkaan

$$m = 1 + a(A-1) + bL,$$

jossa A on aikuisten lukumäärä ja L lasten lukumäärä kotitaloudessa. Tässä tutkimuksessa parametri a saa arvon 0,7 ja parametri b arvon 0,5, joten kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1 ja seuraavat kotitalouden aikuisjäsenet saavat painon 0,7 sekä alaikäiset (alle 18-vuotiaat) lapset painon 0,5.

Pienituloisuuden raja määritellään vakiintuneen tavan mukaisesti suhteessa väestön keskituloon kunakin vuonna. Pienituloiseksi tutkimuksessa määrittyvät kotitaloudet, joiden ekvivalentit rahatulot ovat alle tietyn prosenttiosuuden väestön mediaanitulosta. Pienituloisuusrajan vaikutusta tuloksiin pyritään kontrolloimaan käyttämällä rinnakkain kolmea pienituloisuusmittaa. Käytettävät pienituloisuusrajat ovat 40, 50 ja 60 prosenttia väestön mediaanitulosta. Tulotietojen tapaan myös tieto toimeentulotukiasiakkuudesta perustuu haastattelutietoon ja sitä on kysytty kysymyksellä ”Oletko viimeksi kuluneen vuoden aikana saanut toimeentulotukea?”. Subjektiiivista köyhyyttä mitataan puolestaan kysymyksellä, joka koskee vastaajan kokemusta toimeentulovaikeuksista.²

2. *Aineistonkeruutavasta johtuen pienituloisuudesta ja toimeentulotukiasiakkuudesta saatava kuva on hieman erilainen kuin viralliset tilastotiedot. Tulotietojen osalta viralliset tiedot perustuvat pääosin rekistereistä saatuihin vuotuisiin tietoihin. Sen sijaan tässä tulotiedot perustuvat haastattelutietoihin ja viiteajanjakso on kuukausi. Seurauksena on, että tässä tutkimuksessa raportoivat pienituloisuusluvut ovat virallisia tilastoja suurempia. Toimeentulotuen asiakkuuden osalta haastattelutietoihin perustuvat luvut puolestaan aliestimoi- vat asiakkuuden laajuutta koko väestön tasolla (vrt. esim. Moisio 2006).*

Taulukko 2. Taloudellisen hyvinvoinnin puutteiden mittarit

Pieni- tuloisuus	40 %, 50 % tai 60 % kotitalouden käytettävissä olevien ekvivalenttitulojen mediaanista
Subjektii- vnen köyhyys	”Todella vaikeaa” -vastaus kysymykseen ”Kuinka vaikeaa/helppoa perheesi toimeentulo nykyisillä kuukausituloilla on?”
Toimeen- tulotuki- asiakkuus	”Kyllä”-vastaus kysymykseen ”Oletko viimeksi kuluneen vuoden aikana saanut toimeentulotukea?”

Tulokset

Taulukko 3 osoittaa aiempien tutkimuksien tapaan tuloilla mitatun köyhyden kasvaneen 1990-luvun puolivälin jälkeisessä Suomessa (esim. Moisio 2006). Tulosten mukaan lähes kaikki alueet ovat saaneet osansa pienituloisuuden kasvusta. Suurimmat pienituloisuusasteet ovat aiempien tutkimustulosten mukaisesti Pohjois- ja Itä-Suomessa. Muutoksia tutkittaessa kiinnostava havainto on se, että Pohjois-Suomen tilanne on pysynyt melko vakaana koko tarkasteluperiodin ajan. Sen sijaan Itä-Suomen kohdalla pienituloisuusasteet ovat hienokseltaan nousseet. Pienituloisuusrajalla näyttää olevan vaikutusta: mitä korkeammalle pienituloisuuden raja asetetaan, sitä vakaampi on kehityksestä saatava kuva.

Länsi-Suomen kehitys nousee kuitenkin esiin pienituloisuusrajasta huolimatta. 1990-luvun puolivälissä Länsi-Suomen pienituloisuus oli yhdessä Etelä-Suomen kanssa kaikkein alhaisinta. Länsi-Suomen pienituloisuus lähti kuitenkin nousuun 1990-luvun lopulla ja kehitys on heikentynyt erityisen voimakkaasti 2000-luvun puolella. Sen sijaan Etelä-Suomen tilanne on pysynyt melko vakaana, joskin myös Etelä-Suomen pienituloisuus on kasvanut 2000-luvun puolella. Kehityksen myötä alueellisissa pienituloisuususeroissa on kokonaisuudessaan tapahtunut tasoittumista. Etelä- ja Länsi-Suomen pienituloisuusasteet ovat nousseet, kun Pohjois- ja Itä-Suomen tilanne on samaan aikaan pysynyt melko vakaana. Erityisesti Pohjois-Suomen suhteellinen asema on parantunut.

Kunnan kaupunkimaisuus on aiempien tutkimuksien mukaan ollut suurina alueagregaatteja selvästi voimakkaampi toimeentulooeroja selittävä tekijä (Niemi 2005 & 2007). Edellä havaittu Pohjois- ja Itä-Suomen heikompi tilanne se-

Taulukko 3. Taloudellisten hyvinvointipuutteiden alueellinen paikantuminen eri pienituloisuusrajoilla 1995–2005, %

	Osuus mediaanituloista								
	40 %			50 %			60 %		
	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Alue									
Pohjois-Suomi	7,9	8,7	8,9	14,9	15,1	13,9	19,3	22,4	22,1
Etelä-Suomi	4,6	3,0	7,2	7,6	5,9	10,3	11,1	11,3	14,2
Länsi-Suomi	4,5	5,1	11,6	7,3	11,1	16,8	14,3	18,4	22,7
Itä-Suomi	7,8	7,2	11,7	12,1	16,5	16,5	18,0	22,6	21,6
Kaupunkimaisuus									
Maaseutu tai pieni taajama	9,3	7,0	10,3	14,8	12,2	13,7	21,2	19,7	21,1
Pieni tai keski-kokoinen kaupunki	3,9	4,3	8,9	7,3	10,0	13,2	11,2	16,0	18,3
Suuri kaupunki	3,6	4,4	9,3	5,8	8,9	13,7	11,0	14,7	18,3
Koko väestö	5,5	5,0	9,6	9,2	10,1	13,7	14,2	16,4	19,2

littyneekin osaltaan alueiden maaseutuvaltaisuudesta. Tulosten mukaan maaseudulla tai pienissä taajamissa pienituloisuus on selvästi suurempaa kuin kaupungeissa. Kiintoisaa on kuitenkin se, että kaupunkimaisuusasteeltaan erityyppisten asuinseutujen väliset erot ovat kaventuneet 1990-luvun puolivälistä lähtien. Maaseudun tai pienten taajamien pienituloisuus on pysynyt melko vakaana koko tarkasteluperiodin ajan. Sen sijaan yleinen tuloköyhyyden kasvu 1990-luvun puolivälistä lähtien on kohdistunut kaupunkimaisiin asuinseutuihin ja erityisesti suuriin kaupunkeihin. Tulos on yhteneväinen pienituloisuusrajasta riippumatta. Kaikkein tasaisimman kuvan antaa puolet mediaanista -periaatteella laskettu pienituloisuus, jonka mukaan vuonna 2005 kaupunkimaisuudeltaan erilaisten kuntien välillä ei ole lainkaan eroja.

Seuraavaksi kiinnostus kohdistuu siihen, onko edellä havaittu alueellisten toimeentuloerojen tasoittuminen havaittavissa myös muilla toimeentulomitoilla (taulukko 4). Toimeentulotuen asiakkuus on koko väestön tasolla laskenut ja sen alueellinen vaihtelu on ollut verrattain pientä. Alue-erot olivat suurimmillaan vuonna 1995, jolloin toimeentulotuen asiakkuus oli tyypillisintä Etelä- ja Itä-Suomessa. Tämän jälkeen toimeentulotuen asiakkuus on laskenut molempien alueiden osalta. Samaan tapaan kuin edellisessä pienituloisuustarkastelussa on kehitys ollut heikoin Länsi-Suomessa, jossa toimeentulotuen asiakkuus on noussut 2000-luvun alkupuoliskon aikana. Vuonna 2005 toimeentulotuen asiakkuus

oli suurinta nimenomaan Länsi-Suomessa ja vastaavasti pienintä Etelä-Suomessa.

Kunnan kaupunkimaisuuden mukaan tarkasteltuna toimeentulotuen asiakkuuden alue-erot ovat kaventuneet. Vuoden 1995 tulokset ovat linjassa aiempien tutkimustulosten kanssa, sillä toimeentulotukiasiakkuus oli tyypillisintä kaupunkimaisille kunnille ja vastaavasti pienintä maaseutumaisissa kunnissa (esim. Kainulainen & al. 2001; Viljanen 2001). Toimeentulotuen asiakkuudessa tapahtuneet muutokset kuitenkin osoittavat, että yleinen asiakkuuden lasku on kohdistunut ennen kaikkea kaupunkimaisiin kuntiin. Sen sijaan maaseutumaisissa kunnissa lasku on huomattavasti pienempää. Edellä tarkasteltujen pienituloisuuserojen tapaan on muutoksen myötä kuva toimeentulotuen asiakkuuden alueellisesta paikantumisesta muuttunut siten, että erot kaupunkimaisuusasteeltaan erilaisten asuinseutujen välillä ovat selvästi tasoittuneet.

Kolmas tässä yhteydessä tarkasteltava seikka on subjektiiviset kokemukset toimeentulovaikeuksista, jotka on aiemmissa tutkimuksissa osoitettu paikantuvan erityisesti suuriin kaupunkeihin (Heikkilä & al. 2002). Koko väestön tasolla subjektiivinen köyhyys on laskenut tarkasteluperiodin aikana. Trendi ei kuitenkaan ole ollut systemaattinen, sillä subjektiivisen köyhyyden lasku tapahtui 1990-luvun lopulla, jonka jälkeen se on hieman kasvanut. Alue-erojen muutokset eivät myöskään ole systemaattisia. Suurempia alueagregaatteja tarkasteltaessa havaitaan, että Pohjois-Suomessa subjektiivinen köyhyys on pysytel-

Taulukko 4. Toimeentulotuen asiakkuuden ja subjektiivisen köyhyyden alueellinen paikantuminen 1995–2005, %

	Toimeentulotuen asiakkuus			Subjektiivinen köyhyys		
	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Alue						
Pohjois-Suomi	8,1	9,4	6,6	9,4	9,0	9,0
Etelä-Suomi	10,1	6,0	4,6	9,2	4,5	5,7
Länsi-Suomi	7,2	6,3	7,9	8,3	8,8	8,0
Itä-Suomi	10,8	6,7	6,8	9,0	5,8	6,7
Kaupunkimaisuus						
Maaseutu tai pieni taajama	6,4	4,5	6,0	10,2	5,5	9,0
Pieni tai keskikokoinen kaupunki	8,8	8,0	5,6	8,7	6,0	5,9
Suuri kaupunki	11,8	7,1	6,5	8,0	7,9	6,8
Koko väestö	9,2	6,7	6,2	9,0	6,6	7,1

lyt melko suurena koko tarkasteluperiodin ajan. Sen sijaan muilla alueilla subjektiivinen köyhyys on pienentynyt. Selkeintä vähentyminen on ollut Etelä- ja Itä-Suomessa. Sen sijaan myös subjektiivisella köyhyydellä mitattuna Länsi-Suomen suhteellinen asema on selvästi heikentynyt. Kokonaisuudessaan, toisin kuin pienituloisuuden ja toimeentulotuen asiakkuuden kohdalla, subjektiivisen köyhyyden alueelliset erot ovat hienokseltaan kasvaneet 1990-luvun puolivälistä lähtien.

Subjektiivisessa köyhyydessä tapahtuneet muutokset ovat epäsystemaattisia myös kunnan kaupunkimaisuutta tarkasteltaessa. Toisin kuin aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, subjektiivinen köyhyys ei systemaattisesti paikannu suuriin kaupunkeihin. Tulokset ovat itse asiassa päinvastaisia vuosien 1995 ja 2005 osalta. Näinä vuosina maaseudun ja pienten taajamien köyhyyssasteet ovat koko väestön keskimääräistä köyhyyssastetta suurempia. 1990-luvun lopulla tapahtunut subjektiivisen köyhyyden lasku kohdistui erityisesti maaseutumaisiin kuntiin. Vuonna 2000 kuva subjektiivisen köyhyyden alueellisesta paikantumisesta onkin linjassa aiempien tulosten kanssa. Sen sijaan 2000-luvulla tapahtunut köyhyyden kasvu kosketi ainoastaan maaseutumaisia kuntia. Kaupunkimaisten kuntien subjektiivinen köyhyys on puolestaan laskenut koko tarkasteluperiodin ajan.

Pohdintaa

Tämän artikkelin tarkoituksena oli tutkia alueellisia toimeentuloeroja ja niissä tapahtuneita muu-

toksia 2000-luvun vaihteen molemmin puolin. 2000-luvun kehitystä ei ole kovinkaan paljon ehditty tutkia ainakaan väestötutkimusaineistoihin perustuen. Tutkimustulokset poikkeavat useissa kohdin taulukossa 1 esitettyjen aiempien tutkimustulosten kanssa. 2000-luvulla tapahtuneita muutoksia tarkasteltaessa kiintoisin tulos on, että 1990-luvun laman jälkeinen alue-erojen kasvu näyttää monilla tavoin tasoittuneen. Samalla eri toimeentulomittareiden antama kuva alueellisten toimeentuloerojen paikantumisesta on muuttunut.

Pienituloisuutta tarkasteltaessa perinteisesti huono-osaisten alueiden, Pohjois- ja Itä-Suomen, tilanne on pysynyt melko vakaana, kun taas yleinen pienituloisuuden lisääntyminen on kohdistunut aiemmin ”hyväsosaisille” alueille, Etelä- ja Länsi-Suomeen. Tulos on samansuuntainen kunnan kaupunkimaisuutta tarkasteltaessa: perinteisesti pienituloisen maaseudun tilanne on pysynyt vakaana, sen sijaan kaupunkien pienituloisuus on kasvanut. Kehitys noudattelee samaa kaavaa toimeentulotukiasiakkuudessa. Yleinen toimeentulotukiasiakkuuden lasku on kohdistunut sinne, missä toimeentulotukiasiakkaita on perinteisesti eniten, eli kaupunkeihin. Sen sijaan maaseutumaisissa kunnissa toimeentulotukiasiakkuuden lasku on ollut selvästi pienempää. Tuloksena on pienituloisuuden tapaan toimeentulotukiasiakkuuden alueellisten erojen kaventuminen. Vaikka subjektiivisen köyhyyden osalta samankaltaista alueellista tasoittumista ei ole havaittavissa, yhteneväistä tuloksissa on se, että ne eivät ole linjassa aiemman tutkimustiedon kanssa. Subjektiiv-

nen köyhyys ei ole kaupunkimaisten asuinseutujen ongelma. Päinvastoin 2000-luvulla tapahtunut subjektiivisen köyhyyden kasvu on kohdistunut maaseutumaisiin kuntiin.

Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että Etelä- ja Länsi-Suomessa ja mitä ilmeisimmin näiden alueiden kaupunkimaisissa kunnissa tapahtuneilla muutoksilla on korostunut merkitys alueellisten toimeentuloerojen muutoksista saatavan kuvan kannalta. Muutokset maaseutumaisissa kunnissa ovat olleet pieniä niin pienituloisuuden, toimeentulotuen asiakkuuden kuin subjektiivisen köyhyyden osalta. Samoin perinteisesti huono-osaisen Pohjois-Suomen tilanne on jokaisella toimeentulomittarilla ollut melko vakaa. Suurimmat muutokset ovat tapahtuneet erityisesti Länsi-Suomessa, jonka suhteellinen asema jokaisella

TIIVISTELMÄ

Mikko Niemelä: Alueellisten toimeentuloerojen monitulosuus Suomessa 1995–2005

1990-lukua tarkastelevien köyhyys- ja tulonjakotutkimusten mukaan eriarvoisuus ja köyhyys lähtivät kasvuun vasta vuosikymmenen loppupuolella. Lamasta toipuminen käänsi myös aluekehityksen suunnan ja alueiden väliset toimeentuloerot lähtivät kasvuun. Aiempien tutkimustulosten mukaan alueellisista toimeentuloeroista saatava kuva kuitenkin vaihtelee mittarista riippuen. Pienituloisuus on tyypillisempää maaseutuvaltaisille alueille ja vastaavasti toimeentulotuen asiakkuus sekä subjektiivinen niukkuuden kokeminen ovat tyypillisempiä kaupunkimaisille alueille. Aiemmat tutkimukset, joissa tulojen lisäksi olisi tarkasteltu myös muita hyvinvoinnin osa-alueita, ovat kuitenkin harvinaisia. Lisäksi aiempaa tutkimustietoa hyvinvoinnin eri osa-alueiden ajassa tapahtuneista muutoksista alueellisesta näkökulmasta ei juuri ole saatavilla.

Tässä artikkelissa tarkastellaan alueellisten toimeentuloerojen kehitystä vuodesta 1995 vuoteen 2005. Taloudellista hyvinvointia tarkastellaan pienituloisuuden, toimeentulotuen asiakkuuden ja subjektiivisen köyhyyden näkökulmista. Alueellisia toimeentuloeroja tutkitaan läänijaon mukaisten alueaggregaattien ja kunnan

mittarilla on heikentynyt 1990-luvun puolivälin jälkeen selvästi.

Tässä artikkelissa tehdyllä tarkastelulla ei vielä pystytä selittämään muutoksia. Tulokset osoittavatkin selvää jatkotutkimustarpeita. Esimerkiksi pelkästään elinkustannusten alueellinen vaihtelu ei pysty enää selittämään eri toimeentulomittareiden antamaa kuvaa alueellisista toimeentuloeroista. Kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi esimerkiksi se, missä määrin kuntatason viranomaisrekistereihin pohjautuvat tilastotiedot (esim. Sotka-tietokanta) ovat linjassa tämän tutkimuksen tulosten kanssa. Toiseksi hedelmällinen tutkimusaihe olisi makrotason muutoksien (esim. muutokset työttömyydessä tai väestörakenteessa) yhteys väestötasolla tapahtuneisiin muutoksiin.

kaupunkimaisuuden mukaan. Tutkimuksen aineistoina ovat Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella vuosina 1995, 2000 ja 2005 kerätyt väestöä edustavat kyselytutkimukset.

Tutkimustulokset poikkeavat useissa kohdin aiemmista tutkimustuloksista. Alue-erojen kasvu näyttää monilla tavoin tasoittuneen 2000-luvulla. Samalla eri toimeentulomittareiden antama kuva alueellisten toimeentuloerojen paikantumisesta on tasoittunut. Suurimmat muutokset ovat tapahtuneet Länsi-Suomessa, jonka suhteellinen asema jokaisella mittarilla on heikentynyt 1990-luvun puolivälin jälkeen selvästi. Toimeentulomitoittain tarkasteltuna perinteisesti pienituloisen maaseudun tilanne on pysynyt vakaana, sen sijaan kaupunkien pienituloisuus on kasvanut. Toimeentulotuen asiakkuuden yleinen lasku on puolestaan kohdistunut sinne, missä toimeentulotuen asiakkaita on perinteisesti eniten, eli kaupunkeihin. Sen sijaan maaseutumaisissa kunnissa toimeentulotuen asiakkuuden lasku on ollut pienempää. Myöskään subjektiivinen köyhyys ei ole enää tyypillistä kaupunkimaisille alueille, sillä 2000-luvulla tapahtunut subjektiivisen köyhyyden kasvu on kohdistunut erityisesti maaseutumaisiin kuntiin.

KIRJALLISUUS

ALUEELLINEN KEHITYS JA ALUEPOLITIIKKA SUOMESSA. Työryhmäraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2000/6. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2000

BLOMGREN, JENNI: Huono-osaisuus Suomen kaupunkiseutukunnissa: alue-erot ja sosiaalisen ympäristön vaikutukset 1990-luvulla. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 246. Helsinki: Yliopistopaino, 2005

HAATAJA, ANITA: Alueellinen näkökulma työttömyy-

teen, tuloeroihin ja köyhyyteen. Teoksessa: Salavuo, K. (toim.): Onko sosiaalipolitiikalla vaikutusta? Vertaileva tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista lapsiperheiden, vanhusten ja työttömien toimeentuloon sekä tuloeroihin ja köyhyyteen Suomessa ja OECD-maissa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 1997/23. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 1997

HEIKKILÄ, MATTI: Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. So-

- siaalihallituksen julkaisuja 8/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1990
- HEIKKILÄ, MATTI & RINTALA, TAINA & AIRIO, ILPO & KAINULAINEN, SAKARI: Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Tutkimuksia 126. Helsinki: Stakes, 2002
- HYYPÄ, MARKKU & TUOMINEN, MARTTI: Helsingiläiset kotitaloudet kuluttajina. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:16. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 1994
- KAINULAINEN, SAKARI & RINTALA, TAINA & HEIKKILÄ, MATTI: Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Tutkimuksia 114. Helsinki: Stakes, 2001
- KANGAS, OLLI & RITAKALLIO, VELI-MATTI: Kuka on köyhä? Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Teoksessa: Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Tutkimuksia 65. Helsinki: Stakes, 1996
- KANGAS, OLLI & RITAKALLIO, VELI-MATTI: Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa: Kangas, O. (toim.): Laman varjo ja nousun huumo. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 2003
- KANGASHARJU, AKI & KATAJA, JUKKA-PEKKA & VIHRIÄLÄ, VESA: Suomen aluerakenteen viimeaikainen kehitys. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita 17. Helsinki: Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos, 1999
- KÄÄRIÄINEN, JUHA: Alueelliset hyvinvointierot. Onko mittarilla väliä? Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003): 4, 397–406
- KÖYHYHDEN JA SOSIAALISEN SYRJÄYTYMISEN VASTAINEN KANSALLINEN TOIMINTASUUNNITELMA. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001/11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2001
- KÖYHYHDEN JA SOSIAALISEN SYRJÄYTYMISEN VASTAISEN KANSALLISEN TOIMINTASUUNNITELMAN TYÖRYHMÄMUISTIO. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003/23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2003
- LOIKKANEN, HEIKKI A. & RANTALA, ANSSI & SULLSTRÖM, RISTO: Regional Income Differences in Finland, 1966–96. VATT-Discussion Papers 181. Helsinki: Governmental Institute for Economic Research, 1998
- LOIKKANEN, HEIKKI A. & RIIHELÄ, MARJA & SULLSTRÖM, RISTO: Kaupunkien, taajamien ja maaseudun väliset ja sisäiset tulo- ja kulutuserot. VATT-keskustelualoitteita 213. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2000
- LYYTIKÄINEN, TEEMU & LÖNNQVIST, HENRIK: Asumiskustannukset suurissa aluekeskuksissa. VATT-keskustelualoitteita 361. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2005
- MENESTYS KASAANTUU – ALUEET ERILAISTUVAT. Aluekehityksen suunta 1990-luvulla. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 1999
- MOISIO, PASI: Suhteellinen köyhyys Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006): 6, 639–645
- NIEMELÄ, MIKKO: Pienituloisuuden ja pienimienoisuuden välisen suhteen kehitystrendit Suomessa 1966–2001. Kansantaloudellinen aikakauskirja 69 (2003): 6, 278–293
- NIEMELÄ, MIKKO: Tulot, kulutus ja toimeentulo. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Annales Universitatis Turkuensis C:229. Turku: Turun yliopisto, 2005
- NIEMELÄ, MIKKO: Asumiskustannukset ja alueelliset toimeentuloerot 1966–2001. Julkaistaan Kulutus-tutkimuksen 100-vuotisjuhlakirjassa. Helsinki: Tilastokeskus, 2007
- RIEPULA, ESKO: Kootuin voimin vaikuttavampaan aluehallintoon. Selvityshenkilö Esko Riepulän ehdotukset aluehallinnon vahvistamiseksi. Sisäasiainministeriön julkaisuja 2004/12. Helsinki: Sisäasiainministeriö, 2004
- RIIHELÄ, MARJA & SULLSTRÖM, RISTO: Tuloerot ja eriarvoisuus suuralueilla pitkällä aikavälillä 1971–1998 ja erityisesti 1990-luvulla. VATT-tutkimuksia 80. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2001
- UKKOLA-KETTULA, AINO: Toimeentulotuen alueelliset erot 90-luvun Suomessa. Teoksessa: Loikkanen, H. A. & Saari, J. (toim.): Suomalaisen sosiaalipolitiikan alueellinen rakenne. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2000
- VILJANEN, VILLE: Huono-osaisuuden alueellinen kehitys 1990-luvulla. Laman ja sen jälkeisen talouskasvun vaikutukset. ACTA nro 139. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2001.